

Meze fantastična

Záleží na úmyslu autora a postoji soudobé společnosti

??? Je tedy záměr autora nadřazen záměru – vyznění – textu???

Osobní hledisko

Text popisující únos mimozemšťany bude pro většinu z nás fantastickou fikcí, pro někoho jiného ale záznamem skutečných událostí.

Halucinace, psychózy

Záznam „skutečnosti“ X beletrie

Historické hledisko

Pro naše předky byla existence nadpřirozených bytostí logickým vysvětlením mnoha záhadných jevů.

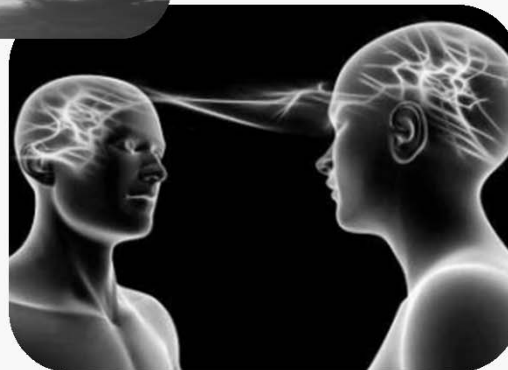

Stroje létající vzduchem, sondy na Mars a nanoboti jednoznačně patřily do říše divoké fantazie

(sbírka ruských fantastických povídek z 18. století) – Je to stále science fiction?

Co všechno ještě neznáme a nedokážeme pochopit?
Telepatie, levitace...

Pro fantastičnost díla je určující fikční svět, ne aktuální

Eric Rabkin: indikátory fantastična inherentní součástí textu;
reakce postavy,
vypravěče,
implikovaného autora.

Čtenář přistupuje na pravidla fikčního světa X

Alena Einhornová - Fantastika v literatuře science fiction

Období zázračné fantastiky x všedního zázraku (od 2. pol. 20. stol.)

Šílený vědec, vynálezce, romantismus – geniální šílenec umírá, trosky zázraku, vítězství reality – nutnost odlišit science fiction od pohádky

Zázračnost moderní techniky ≠ kouzlo (rozdíl mezi dynamitem a kouzelnou hůlkou)

Postupné zevšednění techniky → vynález přirozenou součástí světa

Mýtus a náboženství

Možnost nemožného

Inspirace

Gary K. Wolfe: „*Fantastika musí být veřejnější než halucinace schizofrenika, ale méně veřejná než mýtus a náboženství.*“

Odstup autora a čtenáře od textu

**Druhotná (K. L. Walton – fikční víra),
nikoli prvotní nebo náboženská víra**

Fikčně věřit: dovolit si nechat se pohltit fikčním světem, přitom neztratit kontakt s realitou

Kathryn Humeová: zahrnuje pod fantastično jakoukoli odchylku od konsenzuální reality

Richard Mathews: „V dobách, kdy záležitosti pověr a magie byly populárně přijímány jako skutečnosti, mnohé z toho, co dnes vidíme jako nerealistické prvky v literatuře, se nutně nemuselo zdát nemožným ani imaginárním. Nicméně je zřejmé, že i nejstarší fantastické prózy byly svými autory konstruovány spíše jako fikce než historie.“

Kořenové texty

Taproot text, John Clute

Vznikají před odlišením mimetického a fantastického v literatuře

18. století – Osvícenství

Rozmach racionality, logiky a humanismu – Fantazijní irealita jako kontrast, funkční narušení hranic možného

Nepovažovat veškerou předcházející literaturu za proto-fantastiku

X

Vnášení jednoznačně fantastických prvků - Lúkianos ze Samosaty (kolem 120 – po 180): Pravdivé příběhy

Pavel Šidák: „sám pojem ‚zázraku‘ je pohyblivý a proměnlivý a každá doba si vytváří vlastní představu o ‚přirozeném‘ a ‚nepřirozeném‘ světě a jejich hranicích, a tedy i o tom, co je ‚zázrak‘.“

Farah Mendlesohn: „Mnoho textů magického realismu z Latinské Ameriky a amerického jihu lze číst jako Fantasy, ale psány byly s pevným přesvědčením o nadpřirozeném světě, který existuje ve spojení s přirozeným.“

Minimální míra fantastičnosti

Mervyn Peake: trilogie Gormenghast (1949-59, česky 2004-6)

Z anotace: „Peake umně mísí prvky gotického románu, fantasy, komedie i hororu a výsledkem je surreálně carrollovský, kafkovsky groteskní, do absurdních detailů líčený „vnitřní“ svět, v jehož dusivé, pomalé, zahnilé atmosféře začíná klíčit strašlivá revoluční změna.“

Z recenzi: „Gormenghast je román, který se vymyká žánrům. Bez zjevného plánu si od každého vezme, co zrovna potřebuje.“

„Gormenghast je groteskní, ale zároveň pochmurná sága, jež je neaktuální skutečně jen zdánlivě. Svět Gormenghastu, to není útěk do světa fantazie, ale groteskní výraz palčivého vědomí, že za branami jsou barbaři. Trochu paranoidní, pravda, ale takový je i náš svět.“

Colin Manlove - zřejmá „jinakost“ fikčního světa je pro určení fantastičnosti textu dostačující.

Gary K. Wolfe – k jinakosti se přidávají další vodítka: tone (hlas, styl) a settings (prostředí, výprava) + zdůraznění významu – fantastické fikční světy nejsou pouze nemimetické, hlubší význam, smysl tvořící jejich podstatu.

A co je to vlastně realita?

Je „skutečnost“, „aktuální svět“ objektivní veličinou, nezávislou na reflexi jedince?

Stejné podněty vnímají různí lidé v různých životních situacích odlišně

Jinak reaguje individuum na jeden podnět v závislosti na okolnostech a na náladě

Co o světě víme X Co věříme, že víme?

Umberto Eco: Šest procházek literárními lesy

„Domníváme se, že reálný svět obvykle známe na základě zkušenosti; domníváme se, že je záležitostí zkušenosti to, že dnes je středa, 14. dubna 1993, a že mám teď na sobě modrou vázanku. Ve skutečnosti je pravda, že dnes je 14. dubna 1993, pravdou pouze v rámci gregoriánského kalendáře, a moje vázanka je modrá pouze podle západního dělení barevného spektra.“

Jak definovat fantastickou literaturu

There is really no good reason to expect that a workable definition of sf will ever be established.

John Clute

Frederik Pohl: „*The biggest reality in the world today is change, and that 's what science fiction is about and other kinds of literature are not.*“

Definice science fiction + definice fantasy + definice hororu ≠
definice fantastické literatury

+

+

?

Exkluzivní a inkluzivní definice

Kathryn Humeová: *Fantasy and Mimesis: Responses to Reality in Western Literature* (1984)

Exkluzivní – jedno a více elementové - cílem je „vyloučit co největší množství textů.“

Louis Vax: *L'art et la Littérature fantastique* (1963)

Eric Rabkin: *„Opravdu fantastické nastává, když jsou základní pravidla příběhu nucena převrátit se o 180 °, když je přímo protiřečeno převažujícím perspektivám.“*

Colin Manlove: *„fikce vyvolávající úžas a obsahující podstatný a neredukovatelný prvek nadpřirozena, se kterým se smrtelné postavy v příběhu nebo čtenáři alespoň částečně sžívají“ - „[...] vztahuje se ke skutečnému námětu knihy.“*

Inkluzivní – Hume *„Fantasy je jakákoliv odchylka od konsenzuální reality, impuls vrozený literatuře, jež se projevuje v nesčetných variacích, od monstra k metafoře.“*

X

Detektivka, červená knihovna, pornografie

Fantastické, nemožné, nadpřirozené

X

Nepravděpodobné, nevěrohodné

Eric Rabkin: Neočekávané (bůh ze stroje) x neočekávatelné

„Zkrocený svět, řízený svět, svět, jehož základní pravidla již neomezují, to jsou světy, které nám pomáhají překonat příliš mnoho reality.“

ALE jak postupovat v případě fikčního světa založeného na principu splnění nepravděpodobných možností a fungování nepravděpodobných pravidel?

Terry Pratchett – Úžasná Zeměplocha

Prvek Bylonebylia

Moc příběhů

Univerzální příběhy a povahy – aluze k aktuálnímu světu, parodie dobrodružné fantasy

Tzvetan Todorov – Úvod do fantastické literatury (1970, česky 2010)

Motiv fantastična jako váhání o povaze (zdánlivě) nadpřirozeného jevu. Jakmile zvolíme jednu ze dvou odpovědí (o nadpřirozenosti jevu), opouštíme prostor fantastického a vstupujeme do vedlejších kategorií – tajemného, znepokojivě neznámého nebo zázračného.

Fantastická povídka jako podžánr vyprávění – kladena vedle psychologických a mravoličných příběhů.

Velmi úzký profil – většina fantastické literatury mu neodpovídá

Introduction à la littérature fantastique (1970)

The Fantastic: A Structural Approach to a Literary Genre (1975)

Fantastická literatura – littératures de l'imaginaire

la littérature fantastique – 19. stol., Utažení šroubu Henryho Jamese

Fantasy - la fantasy littéraire, littérature fantaisie a littérature du merveilleux

Akademická teorie fantastiky

Jiří Šrámek – Morfologie fantastické povídky

Fantastično jako žánr vyhraňující se v první polovině 19. století

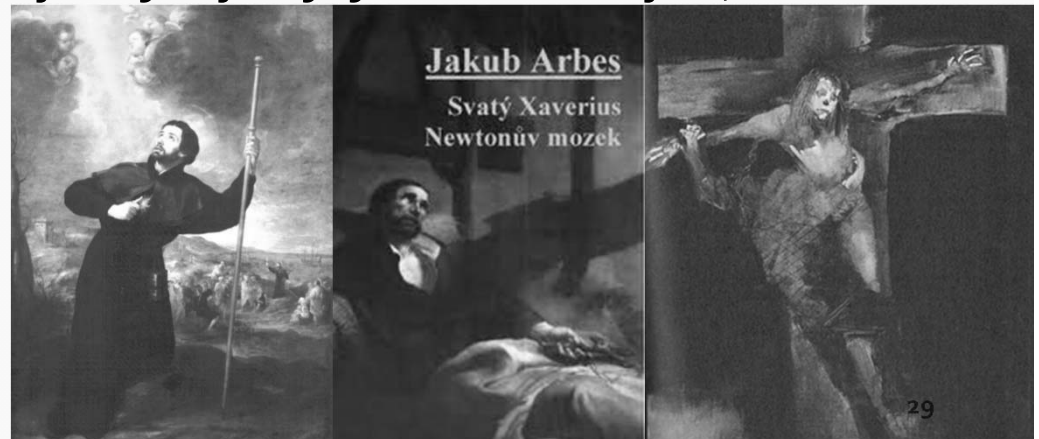
Metoda ambivalence – průnik tajemného a neznámého do realisticky koncipovaného obrazu světa – napětí mezi skutečností a smyšlenkou.

Varianta příběhů s tajemstvím – samostatný žánr odlišující se od science fiction i později vznikajícího magického realismu a fantasy.

Jakub Arbes – Romaneta – Newtonův mozek (1877),
Svatý Xaverius (1873), Ukřižovaná (1876)

Rozpor mezi tajemnými jevy a jejich vědeckým,
racionálním
vysvětlením.

Brian Attebery

Fantastika jako modus > žánr > formule

„Modus je způsob, jak něco dělat, v tomto případě vyprávět příběhy. Ale vyprávění je složitá věc. Pro zobrazení toho zásadního v charakteru, dialogu, akci a fyzickém prostředí, spisovatel musí najít způsob, jak nejen prezentovat, ale také interpretovat vzhled, chování, myšlení a řeč. Musí zakládat svůj popis na nějaké koncepci identity, kauzality, záměrnosti a laskavosti, zášti nebo lhostejnosti vesmíru. Modus je tedy postoj, pozice ve světě, stejně jako prostředek jeho zobrazení.“

Formule – vzorec, konvence

Žánr: *„Kategorie žánru se zdá být užitečným způsobem, vymezit příběhy, které si jsou více podobné, než požaduje přítom méně homogenní než diktuje formule.“*

1) Prvek nemožného *„Nějaké porušení toho, co autor zjevně považuje za přírodní zákon.“*

2) Charakteristická struktura zápletky začínající problémem a ústící v řešení.

Jakub Macek – Fandom a text

3 kritéria definování fantastiky:

1. Na základě obsahových rysů: science fiction, fantasy, horor

Nejednoznačnost teoretických uchopení, celý žánr nevykazuje dostatečnou jednotnost

2. Fantastika x umělecky hodnotná, „vysoká“ literatura

David Barnett: *Nekonečné války mezi "literární" beletrií a "žánrovou" beletrií mají dobře demarkační linie. Pěšáci žánru si myslí, že literární fikce je sbírka nesmyslných, ale hezky vykreslených obrázků lidských pocitů a stavů. Literární stráž považuje žánrovou fikci za omezené, komerční, prospěchářské námezní pisálky.*

Daniel Pearlman (1995 the Council for the Literature of the Fantastic): *Literární trh ve Spojených státech, a do značné míry v Británii, má tendenci brát vážně pouze produkty tzv. "realismu" a degradovat do domény populární kultury práce zacházející s "fantastickým". Jednou takto zavrhnout, i ten nejhlubší z fantastických textů má pramalou šanci získat pozornost mainstreamového čtenáře – té inteligentní, diskriminující dušičky, jejíž mozek byl vymýván skoro so let tržními silami, které nepřestávají ochuzovat americkou a britskou literaturu*

Margaret Atwoodová

* 1939 Ottawa, Ontario

Spisovatelka, básnířka, literární kritička,

feministická a sociální aktivistka.

Příběh služebnice (1985, č. 2008)

Přežívá nejsmutnější (2003, č. 2005)

„Ve vědeckofantastické literatuře jsou příšery a kosmické lodě. Spekulativní beletrie by se opravdu mohla stát,“ „Přežívá nejsmutnější je spekulativním románem, ne science fiction. V knize nenajdete žádnou intergalaktickou kosmickou dopravu, ani teleportaci, ani martány.“ Ve science fiction vystupují „mluvící chobotnice z vesmíru.“

Později: „Pro mě je označení science fiction určeno knihám, které mluví o věcech, které ještě neumíme... spekulativní beletrie pojednává o věcech, které již umíme, a její děj se odehrává na planetě Zemi.“

Nefantastické texty: Pýthie (1976, č. 2009), Muzeum zkamenělin (1979, č. 2002)

3. Na základě přihlášení se k fandomu

„Asi nejrelevantnějším znamením příslušnosti textů k žánrům, které jsou označovány jako fantastika, science fiction, fantasy, fantastický horor, pro tento přístup je skutečnost, že tyto texty jsou jako žánrové přijímány v rámci subkultury, jež si na fantastiku svým způsobem vyměňuje monopol. Subkultury, jež o existenci těchto žánrů opírá svou vlastní existenci. Subkultury, jež z těchto žánrů odvozuje svou výjimečnost.“

- Autoři fantastiky k fandomu se nehlasí (Kurt Vonnegut Jr., Margaret Atwood, Cormac McCarthy)
- Autoři nepřijímání fandomem:
 - příliš náročný a literární (Ray Bradbury, Kurt Vonnegut Jr., James Graham Ballard)
 - „vetřelci odjinud“ (Margaret Atwood, Vladimír Páral)